

RECENZJA

dorobku naukowego dr Zbigniewa Bereszyńskiego
stanowiącego podstawę wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania
stopnia doktora habilitowanego

I. Osiągnięcie naukowo-badawcze.

Stanowi je ciąg publikacji o tematyce:

Władza i społeczeństwo na Śląsku Opolskim w latach 1945-1990, ze szczególnym uwzględnieniem monografii:

Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945-1990, wyd. 2, Opole-Gliwice 2019, ss. 245, oraz ilustracje. Równoległa edycja niemiecka: ***Der kommunistische Sicherheitsapparat und die deutsche Bevölkerung in Oberschlesischen zwischen 1945 und 1990***, Opole 2020

A. Monografia.

Prezentowana monografia stanowi rozwinięcie wcześniejszego opracowania zamieszczonego w opracowaniu zbiorowym: „*Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce w latach 1945-1989*”, red. A. Dziurok, P. Madajczyk, S. Rosenbaum Warszawa 2016, s. 416-433.

Jest ona rezultatem kilkuletnich studiów Autora nad tą problematyką. Została oparta na szerokiej, jednorodnej podstawie źródłowej. Stanowią ją bowiem w przeważającej mierze materiały/dokumenty znajdujące się w zasobach archiwalnych oddziałów IPN w Opolu, Wrocławiu i Warszawie, jak też oddziałach Archiwum Państwowego w Opolu i Katowicach. Autor sięgnął także do ówczesnej prasy. Za pewien niedostatek w tej bazie można uznać brak innych typów źródeł, np. dokumentów osobistych, które pozwoliłyby spojrzeć na tę problematykę także z innej perspektywy.

Monografia ze względu na swą tematykę penetruje dwa obszary badawcze. Pierwszy z nich to działalność komunistycznego aparatu bezpieczeństwa. Jest ona już do kilkunastu lat badana przez historyków, przede wszystkim związanych z Instytutem Pamięci Narodowej. Stąd też sporo na ten temat już napisano odsłaniając metody i środki działania, a także prezentując galerię funkcjonariuszy zarówno szczebla centralnego, jak też działających w poszczególnych regionach. Jednak studium Habilitanta przynosi nowe ustalenia w tym zakresie, jako że działalność „bezpieki” musiała być dostosowana do specyfiki regionu i jego mieszkańców.

Natomiast drugie pole badawcze, w które wpisuje się powyższa monografia, to analiza sytuacji obywateli PRL deklarujących inną niż polska narodowość, zamieszkująca pewne

zwarte terytorium. W tym przypadku autor nakreślił ją interesująco na przykładzie tzw. mniejszości niemieckiej. Widzę w tym znaczący walor monografii Habilitanta, jako że ta problematyka dla odmiany nie doczekała się zbyt wielu opracowań.

Monografia ma zwartą strukturę, co umożliwiło trafne zastosowanie konstrukcji chronologiczno-problemowej, obejmującej 11. rozdziałów, a nadto wstęp, zakończenie, bibliografię oraz indeksy osobowy i geograficzny. Zawarta w nich narracja ukazuje z jednej strony trwałość zasadniczej linii działań aparatu bezpieczeństwa, a z drugiej jej nieznaczne fluktuacje związane z zarówno z wewnętrznymi przetasowaniami w rządzących ekipach jak też zmianami w zewnętrznym otoczeniu, poczynając od stopniowego odprężenia na linii Wschód-Zachód jakie nastąpiło w latach 70. XX w. Owa zwartość monografii, o której wyżej mowa, polega także na precyzyjnym trzymaniu się tytułowej problematyki bez szerszych odwołań, szkicowania kontekstu, dygresji czy unikania refleksji ogólniejszej natury.

Wywody Autora są klarowne i dobrze udokumentowane za sprawą najpierw rozległej kwerendy a następnie dzięki umiejętnemu wykorzystaniu zgromadzonego w jej efekcie obszernego zasobu materiałów źródłowych. Świadczą one zarówno o Jego dobrym warsztacie, na co wskazuje też sprawne posługiwanie się aparatem naukowym jak też jego pisarskiej sprawności, doskonalonej w licznych publikacjach.

Pozytywnie oceniając wartość pracy, sumiennosc i rzetelnosc w pełni dojrzałego badacza można jednak dostrzec też pewne niedostatki w nakreślonym przezeń obrazie. Mianowicie skoncentrowany całkowicie na precyzyjnej realizacji wyznaczonego sobie zadania zrezygnował, być może świadomie, z nakreślenia pewnego szerszego, dopełniającego niejako kontekstu.

Analizowana przezeń działalność aparatu bezpieczeństwa nie miała wszak charakteru samodzielnego, ale stanowiła realizację polityki ówczesnych, komunistycznych władz wobec tej grupy obywateli Polski Ludowej i w ciągu owych 45. lat objętych badaniami Autora przeszła znaczną ewolucję, co warto było nieco mocniej uwypuklić. A ponadto badana grupa ludności niemieckiej bądź niemieckojęzycznej nie była przecież jedyną mniejszością narodową w PRL. Więc i w tym przypadku nie od rzeczy byłoby dla dopełnienia obrazu podjąć próbę spojrzenia na tę kwestię także z takiej, szerszej, porównawczej perspektywy. Mam tu na myśli próbę zestawienia, choćby tylko na podstawie istniejącej przecież literatury, z polityką władzy i analogicznie sposobem jej realizacji wobec innych grup mniejszościowych (Ukraińcy, Białorusini, Słowacy, czy Litwini).

Pozostając w kręgu uwag o charakterze ogólnym zwróciłbym też uwagę na tytuł, który moim zdaniem lepiej brzmiałby w wersji: *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec ludności niemieckiej na Górnym Śląsku.....*

Korzystnym posunięciem byłoby też moim zdaniem, choćby przywołując własne wcześniejsze studia, przybliżyć także nieco organizację, strukturę, kompetencje a także zmiany organizacyjne zachodzące w peerelowskim aparacie bezpieczeństwa w ciągu tych 45. lat jego funkcjonowania. Były one uzależnione od aktualnej linii politycznej komunistycznej władzy, a w praktyce od sprawujących ją kolejnych ekip (a w ślad za tym powtarzające się „odwilże” i „przymrozki”). Te fluktuacje dotyczyły oczywiście jedynie stosowania takiego lub

innego zestawu stosowanych metod i środków, przy zachowaniu niezmiennego kierunku, polegającego na kreowaniu jednolitego, socjalistycznego ale równocześnie polskiego społeczeństwa.

Uwagi powyższe, będące prawem, a nawet obowiązkiem Recenzenta nie wpływają jednak na ogólną, zdecydowanie pozytywną ocenę monografii autorstwa Zbigniewa Bereszyńskiego.

B. Publikacje towarzyszące.

Habilitant jako drugi składnik swego osiągnięcia naukowego stanowiącego podstawę wniosku habilitacyjnego wskazał - powołując się aktualnie obowiązujące przepisy – ciąg publikacji o tematyce „Władza i społeczeństwo na Śląsku Opolskim w latach 1945-1990”. Są one efektem jego wieloletniej i systematycznej pracy badawczej, skutkującej stałym doskonaleniem warsztatu naukowego.

Publikacje te są zamieszczone w obszernym, bo liczącym 67 recenzowanych i punktowanych pozycji wykazie Jego dorobku po uzyskaniu doktoratu. Trzeba tu odnotować, że ich zakres tematyczny jest rozległy nie tylko pod względem chronologii, poczynając od najwcześniejszego okresu dziejów Śląska Opolskiego, jako części „Ziem Odzyskanych” w granica Polski Ludowej, ale także pod względem poruszanej tematyki.

Na uwagę zasługują zwłaszcza powtarzające się wątki, które można w pewien sposób usystematyzować. A więc znajdują się tu publikacje traktujące o działaniach władz wobec poszczególnych grup społecznych, w tym też rodzących się środowisk opozycyjnych, dalej nakreślony został przebieg kampanii antysyjonistycznej oraz wydarzenia towarzyszące zbrojnej interwencji Paktu Warszawskiego w Czechosłowacji. Nie uszły uwadze Badacza także echa wydarzeń Grudnia 70 na Wybrzeżu. A w ślad za nimi zaprezentował też ogólną sytuację społeczno-ekonomiczną regionu w latach 70. Tu także mieści się nakreślony przezeń zarys problematyki relacji Państwo- Kościół, jak też funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości i aparatu bezpieczeństwa.

Habilitant poświęcił także sporo uwagi specyficznej strukturze etniczno-kulturowej regionu i jej ewolucji, na którą wpłynęły legalne jak też i nielegalne, tj. ucieczki do NRF. Poczesne miejsce w Jego studiach zajęły okoliczności narodzin, a następnie działalności „Solidarności” na Opolszczyźnie. W swych zainteresowaniach badawczych nie pominął także historii miasta Opola.

Osobne miejsce w tym wykazie zajmuje 9 wyodrębnionych opracowań, którym Habilitant z racji ich objętości (min. 6 ark.) przypisał cechy monografii. Wszystkie one, podobnie jak poprzednie zostały opublikowanymi w recenzowanych czasopismach naukowych bądź też w pracach zbiorowych. Dotyczą one, oprócz wskazanej już poprzednio problematyki, także m. in. nadzoru na kolejami w l. 1957-1980 oraz strategii gospodarczej w PRL w l. 70. Oceniając więc łącznie ten ciąg opracowań Jego autorstwa można uznać, że stanowią one dobrze naszkicowane tło dla problematyki nakreślonej w monografii.

II. Aktywność naukowa, organizacyjna i popularyzatorska.

a. Aktywność naukowo-badawcza.

Dokumentują ją przede wszystkim publikacje po uzyskaniu doktoratu, tj. w okresie od czerwca 2012 do września 2021 r. Uwagę zwraca nie tylko ich ilość, ale także różnorodność tematyczna i gatunkowa.

- 4 pozycje książkowe,
- 67 rozdziałów w recenzowanych monografiach zbiorowych,
- 30 haseł encyklopedycznych,
- 44 artykułów (w tym 19 w czasopismach punktowanych),
- 2 recenzje
- 1 wydawnictwo źródłowe.

Konferencje naukowe

Innym rodzajem aktywności naukowej było uczestnictwo (z referatem) w:

- 13 konferencjach międzynarodowych oraz
- 55 sympozjach naukowych krajowych.

Projekty badawcze

Udział w realizowanym projekcie *Encyklopedia „Solidarności”*

Udział w projekcie badawczym *„Aparat bezpieczeństwa wobec środowisk twórczych, dziennikarskich i naukowych”*. (IPN 2013)

Współpraca z Państwowym Instytutem Naukowym - Instytutem Śląskim w Opolu (2016-2017)

Jej efektem współautorstwo wystawy mobilnej *„Wrastanie. Ziemie Zachodnie i Północne. Początek (1945-1950)”*.

b. Aktywność popularyzatorską dokumentuje 13 artykułów prasowych, jak też powyższa wystawa.

Konkluzja

W mojej ocenie przedstawione przez dr Zbigniewa Bereszyńskiego dokonania naukowo-badawcze, aktywność na polu organizacyjnym, popularyzatorskim oraz międzynarodowym stanowią w myśl obowiązujących aktualnie przepisów wystarczającą podstawę Jego wniosku o przeprowadzenia postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego.

Wola Więclawska, 17 marca 2022

(-) Tomasz Gąsowski